

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI
FACULTATEA DE DREPT**

TEORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Note de curs

Prof. dr. Cătălin TURLIUC

Anul III

Semestrul II

2012-2013

Teoria și istoria relațiilor internaționale

a. Nevoia de teorie.

Ca orice alt domeniu al cunoașterii câmpului socio-uman, cunoașterea în domeniul relațiilor internaționale are implicită nevoie de formulări teoretice cuprinse în cadrul unor teorii sau paradigme. Menirea lor este aceea de a ușura înțelegerea și explicarea coerentă a substanței relațiilor internaționale, de a oferi modele viabile de analiză și interpretare, de a face comprehensibil, implicit inteligibil, ansamblul realităților asumate de cei care se ocupă cu acest domeniu. O teorie este o construcție intelectuală prin care putem selecta și interpreta fapte. Problema crucială este ca teoria să poată lucra cu faptele, să le explice și interpreteze dar, în același timp să aibă calități predictive. Acest lucru poate fi obținut numai prin distingerea precisă dintre teorie și fapt deoarece în însăși această distincție se găsește calea prin care teoria poate fi folosită în examinarea și interpretarea faptelor. Ca și în cazul altor discipline concentrate spre același câmp al cunoașterii, o teorie a relațiilor internaționale trebuie să satisfacă patru necesități obligatorii:

- să descrie
- să explice
- să ofere posibilitatea predicției
- să aibă capacitate normativă (să poată prescrie norme)

Prin intermediul teoriilor în domeniul relațiilor internaționale s-a constituit o modalitate normativistă de abordare a acestora, apărând, în același timp, o tensiune inerentă cu abordările pragmatice care au introdus printre altele, spre exemplu, chestiunea moralității. Putem aprecia chiar că s-au creat două comunități științifice distincte, cu viziuni și limbaje diferite, formulând concluzii separate asupra naturii ultimei a politicii dintre națiuni.

b. Nivelul de analiză

Cei care au contribuit la elaborarea unor teorii ale relațiilor internaționale au operaționalizat, de regulă, analiza lor la trei nivele:

- nivelul personal
- nivelul statal
- nivelul sistemic.

Fiecare dintre aceste trei nivele trebuie satisfăcut în limitele uneia și aceleiași teorii pentru ca ea să poată fi acceptată ca viabilă.

Principalele teorii ale relațiilor internaționale

Încă de la nașterea preocupărilor teoretice în domeniul relațiilor internaționale dezbateră fundamentală a opus teoria realismului – și toate celelalte care s-au revendicat de la ea într-o formă sau alta, neorealismul spre exemplu – teoriei liberale (idealiste) și, evident, celor care au avut aceiași fundamentare teoretică cu aceasta – idealismul internaționalist, spre exemplu. Această diviziune operată de mai toți cercetătorii domeniului cuprinde toate celelalte variante teoretice care au apărut la un moment dat sau altul în cadrul acestei discipline. Dezbateră dintre cele două școli sau tradiții a marcat ultimele patru secole și continuă și astăzi la fel de animată ca întotdeauna. Cu toate acestea, a discuta astăzi de teoriile relațiilor internaționale numai prin prisma acestei dihotomii nu va satisface în întregime efortul conceptual actual, ci va pune doar în evidență liniile de clivaj existente. Potrivit lui Michael Banks (“The International Relations Discipline: Asset or Liability for Conflict Resolution ?” in Edward E. Azar, John W. Burton (eds.) **International Conflict Resolution**, Boulder, Colorado, 1986, pp. 5-27) :

“Dezbateră realism-idealism este extrem de semnificativă pentru că ne oferă structurile și instituțiile cu care operăm și care există actualmente. Deasemenea, ne oferă un întreg vocabular, parte din el astăzi distructiv și nefuncțional. Noțiuni precum: rațiunea de stat, echilibrul puterii, securitatea națională, ne domină gândirea și ne știrbesc creativitatea. Este păcat că, după cum se pare, am reținut partea cea mai rea a dezbaterii realism-idealism uitând aspectele sale cele mai bune”.

Este cazul să menționăm aici faptul că actuala dezbateră teoretică se centrează pe atacurile de factură liberală (idealistă) asupra vechii paradigme a realismului.

Viziunea realismului

Aplicând această viziune asupra realității secolului care se găsește acum la finalul său, realismul privește statele-națiune ca fiind principalii actori pe scena politică internațională deoarece aceste unități (statele-națiune) nu se supun nici unei alte autorități politice. Mai mult, conflictul de interese între acești actori internaționali este perceput ca fiind inevitabil. Realismul subliniază modul în care realitățile politicii internaționale dictează opțiunile celor care formulează politica externă a statelor, în perspectivă rațională. Statele sunt actorii fundamentali ai scenei lumii. Scopul alcătuirii statelor este asigurarea supraviețuirii naționale într-un mediu ostil. Nici un scop nu este în această direcție mai important decât dobândirea puterii. De asemenea, nici un principiu nu este mai valid decât acela al autosuficienței (*self-help*) – asigurarea dependenței statului pe propriile resurse în scopul apărării și promovării exclusive a intereselor acestuia. Suveranitatea statului este elementul fundamental al legilor și relațiilor internaționale, oferind șefului statului libertatea și, deopotrivă, responsabilitatea de a întreprinde orice este necesar pentru promovarea intereselor statului. Luarea în calcul a principiilor morale este o interferență dăunătoare pentru abordarea “rațională” a chestiunilor conexe interesului și puterii națiunii. Pentru adepții realismului interferența valorilor diferitelor ideologii (al oricăror *isme*) în maniera de formulare a politicii de stat nu poate fi acceptată. Valorile și preferințele ideologice ale unui stat nu pot fi rele sau bune, ceea ce contează este doar faptul că ele servesc sau nu intereselor proprii ale statului. În acord cu această viziune, scena politicii internaționale este dominată de actori anarhici aflați în permanentă competiție pentru putere. Cu riscul asumat al unui reduționism exagerat, mesajul realismului poate fi formulat în scurte propoziții astfel:

1. O privire istorică ne arată că oamenii sunt în general răi și păcătoși;
2. Dintre toate păcatele oamenilor nu există altele mai relevante și permanente ca acelea legate de dorința de putere și cea de dominație asupra altora;

3. Nu este decât o simplă aspirație utopică dorința de a eradica instinctul spre putere al omului;
4. În astfel de condiții politica internațională nu este altceva decât, vorba lui Thomas Hobbes, o permanentă luptă pentru putere, un război al tuturor contra tuturor (*bellum omnium contra omnes*);
5. Obligația fundamentală – comandamentul central – al oricărui stat care evoluează în arena internațională este să-și promoveze “interesul național” prin dobândirea de putere;
6. Natura anarhică a sistemului internațional impune dezvoltarea capacităților militare la nivelul respingerii și descurajării oricărui potențial inamic;
7. Economia este mai puțin relevantă decât puterea militară din perspectiva securității naționale dar ea are un rol important în ceea ce privește puterea și prestigiul național;
8. Aliații pot crește capacitatea de apărare a statului, dar loialitatea și disponibilitatea – credibilitatea – lor nu trebuie supraestimată și nici asumată *ab initio*;
9. Niciodată nu trebuie încredințată sarcina apărării proprii organizațiilor sau legii internaționale;
10. Dacă toate statele caută să-și extindă puterea, stabilitatea va rezulta din stabilirea unui echilibru al puterii. Un puternic adjuvant al stabilității ordinii internaționale ar fi mecanismul flexibil al unor sisteme de alianță.

Tradiția realismului în studiul relațiilor internaționale a fost mai totdeauna foarte puternică și este drept să afirmăm că ea a ocupat constant poziția de primadonă în avanscena teoriilor formulate privind relațiile internaționale. Aceasta a rămas paradigma dominantă timp de mai bine de treizeci de ani în perioada postbelică și este încă puternică în ciuda atacurilor tot mai vehemente din partea celor care nu consideră **necesitatea și factorii anarhici** ca elemente fundamentale ale politicii între națiuni. Deficitul de moralitate al paradigmei realismului a fost terenul cel mai propice al criticilor acestei teorii. Sesizând acest aspect, Hans Morgenthau (**Politics among Nations**, Alfred Knopf, New York, 1956 – prima ediție 1948) a văzut în proiectul realismului și disponibilitatea de a crea un punct de contact între normativiști și pragmatici încercând să ofere liderilor statelor baza atât oferită de realism, cât și cea etică, care să fie pusă la temeiul politicii externe promovate de ei. Demersul realismului care a încercat mereu un discurs asupra moralității a operat constant cu noțiunea de **om politic**, noțiune care a fost – tot mai mult în ultima vreme - ținta

atacului eticienilor și al unor politologi. Dintre aceștia din urmă ar fi de menționat Charles Beitz (**Political Theory and International Relations**, Princeton, Princeton University Press, 1979) și J. E. Hare (**Ethics and International Affairs**, London, McMillan Press, 1982).

Critica teoriei realismului

Cei care au formulat critici la adresa paradigmei și teoriei realismului nu au aparținut și nu aparțin unui curent de gândire omogen sau coerent. Acesta este și motivul pentru care vocile critice nu au un impact hotărâtor și, în același timp, nu toate punctele slabe ale realismului observate nu sunt incriminate cu aceiași forță critică. În cele ce urmează vom încerca, în mod succint, să prezentăm cele mai frecvente critici sau acuze aduse realismului:

1. Slaba capacitate predictivă a teoriei. Multă vreme, din 1939 și până în 1989, teoria realismului a fost larg îmbrățișată și a și reușit în mare măsură în privința predicțiilor care au fost formulate de reprezentanții acesteia. Colapsul comunist și ceea ce a urmat în relațiile internaționale a surprins însă, fatalmente, toți adeptii și propovăduitorii acestei paradigme și a celor subsecvente ei (neorealismul bunăoară). Aceștia nu au imaginat și explicat dizolvarea și contracția voluntară a imperiului roșu, accentuarea rapidă a programelor negociate de dezarmare, revoluțiile democratice din centrul și estul Europei, începutul unei noi cooperări globale, procesele integrării și globalismului, schimbarea în general. Eșecul paradigmei realismului se poate deci repeta oricând dacă ea nu este reformată și reformulată.
2. Slaba capacitate descriptivă. Mulți teoreticieni respectabili, Georgia O’Keeffe sau Stanley Hoffmann, acuză că nimic nu este mai puțin real decât realismul însuși. Paradigma realismului scapă, în multe cazuri, realitatea printre degete, complăcându-se în generalizări și teoretizări sterpe.
3. Realismul nu mai poate explica tot ceea ce intră în câmpul relațiilor internaționale. Exemplul cel mai concret îl constituie problemele globale (mediu, interdependența transnațională etc.). Richard Falk (**Explorations at the Edge of Time: The Prospects for World Order**, Temple University Press, Philadelphia, 1992, p.227) afirma: *“preocupările realismului operează ca un deflector gigantic care ne îndepărtează de la profundele provocări asociate cu restructurările nou*

apărute în domeniul politic, economic și social – și cel cultural am adăuga noi, fără teama de a greși”.

4. Paradigma realismului nu mai este la fel de convingătoare datorită cercetării empirice și a avalanșei de fapte și evenimente care nu mai pot fi luate în considerare convenabil. Realismul este lipsit de dinamicitatea necesară efectuării analizelor dedicate păcii și războiului – chiar centrul preocupărilor sale. Astfel, în opinia aceluiași Michael Banks (op. cit., p.16): *“paradigma realismului nu mai poate descrie sau explica realitățile lumii într-un mod adecvat. Pur și simplu paradigma dominantă – realismul – nu se mai ridică la nivelul așteptărilor. Ea nu a fost capabilă să explice inconsistențele apărute într-o manieră satisfăcătoare”.*
5. Recentele critici și atacuri – de factură neoliberală, mai ales – au o lungă tradiție intelectuală. Acestea au pornit cu mult înaintea Războiului Rece și au evidențiat circularitatea logică a unor întemeieri de tip realist (Vezi, Justin Rosenberg, "What's the Matter with Realism?" in **Review of International Studies**, 16, April, 1990, pp. 285-303). Sunt incriminate în mod frecvent “costurile” produselor paradigmei realismului, puterea exercitată excesiv de *power politics* etc. Încă din anii '70 atenția a fost atrasă asupra problemelor integrării internaționale, a interdependențelor și a analizei regimurilor politice.
6. Slaba capacitate a realismului de a prescrie un anumit tip de politică în situații de criză. Astfel, se invocă situația în care, în procesul transformării unei crize în conflict, argumentele oferite de realism împing mai degrabă la război decât la pace ducând la consecințe inacceptabile.

Trebuie să precizăm că nevoia unor reformulări, a unei regândiri teoretice, a unei noi elaborări a paradigmei realismului a găsit susținători – și nu puțini - în chiar tabăra acestora. Toți cei care sunt avocați unor astfel de întreprinderi pornesc de la principiul că orice acumulare de anomalii care contrazic fundamentele paradigmei, orice sedimentare a unor dovezi care intră în contradicție cu premisele paradigmei trebuie rezolvate prin reformularea și îmbogățirea acesteia. Nu putem încheia fără a preciza însă că teoria realismului este încă pe larg folosită și acreditată în unele cercuri și că ea nu și-a pierdut în întregime validitatea.

Viziunea liberală (idealistă)

Spre deosebire de adepții realismului și de paradigma construită de aceștia, liberalii (idealiștii) au construit o viziune proprie asupra relațiilor dintre state pe arena internațională. Gândirea lor a marcat, în special, perioada interbelică când reprezentanții acestui curent au fost deosebit de activi și au jucat un rol important în câmpul acestei discipline. Marea lor majoritate au fost anglofoni și au pornit de la premisa că sistemul de tratate de pace de la Paris (1919-1920) a marcat un moment de cotitură în relațiile dintre statele națiuni. Ei au constituit un grup de mare prestigiu internațional, care cuprindea pe cei mai mulți dintre pionierii studiilor academice consacrate relațiilor internaționale. Dintre corifeii acestui grup sunt de remarcat: Alfred Zimmern (primul profesor de relații internaționale de la Oxford), Gilbert Murray (președintele Ligii Națiunilor), Nicholas Murray Butler (rectorul Universității Columbia) și James T. Shotwell (primul profesor Carnegie de relații internaționale și cel care a conceput Pactul Briand-Kellog). Este demn de semnalat aici că reprezentanții acestui curent nu s-au limitat numai la studiul academic al relațiilor internaționale ci au influențat, în ansamblu, elitele timpului.

Trauma generată de desfășurarea primului război mondial și de ororile acestuia, armele de distrugere în masă și posibilitatea distrugerii omenirii în sensul propriu al cuvântului prin capacitatea tehnologică aflată la îndemâna națiunilor celor mai avansate, au determinat o stare de spirit care concretizată în planul relațiilor internaționale a dus la dezvoltarea paradigmei liberale. Politica de forță care guvernase relațiile internaționale în lungul secol al XIX-lea precum și în perioada anterioară lui, falimentul axiomei echilibrului de putere – așa cum era perceput în epocă – au determinat cercetătorii din domeniul relațiilor internaționale să caute noi moduri de abordare a politicii dintre națiuni. James T. Shotwell (**War as an Instrument of National Policy**, Harcourt Brace, New York, 1919, p.88) afirma: *“Marea experiență a zilelor noastre – se referea, firește, la modul în care putea fi evitat un nou război distrugător – este eradicarea barbariei din relațiile internaționale”*. Ideea fundamentală care stătea la baza unei asemenea abordări era aceea că războiul nu provine din natura profund umană ci este urmarea modului în care statele interacționează. Acest mod al politicii dintre națiuni putea fi însă schimbat prin educație și acțiune colectivă. Gilbert Murray (**The Ordeal of This Generation**, Harper and Brothers, New York, 1919, p. 29) oglindea această credință în scrierile sale când afirma: *“Susținătorii războiului ... ajung să*

gândească complet confuz pentru că ei continuă să vorbească despre război ca și cum acesta ar fi un element al naturii umane ... Războiul ... nu este un instinct, ci o formă de acțiune statală. El nu este un element al naturii umane, ci o componentă a unui program politic. El nu este mai mult un instinct sau element al naturii umane, decât este, de exemplu, stabilirea impozitului pe venit”.

Găsind natura războiului în acțiunea statului, liberalii susțineau că această situație poate fi schimbată, dificil este adevărat, dar momentul potrivit fusese deja creat prin desfășurarea primei conflagrații mondiale. Noua realitate a unei mai profunde interdependențe între statele și națiunile lumii, câștigurile în toate domeniile înregistrate de omenire, credința “victoriană” în progres, păreau autentice premise ale realizării unei autentice comunități internaționale care să excludă violența și războiul ca mijloc de reglementare a diferendelor dintre state. Într-o lucrare celebră, **The Prospects of Democracy** (Books for Library Press, New York, Freeport, 1929, p. 101), Alfred Zimmern afirma: *“Revoluția industrială și interdependența care i-a urmat ... au schimbat deja condițiile activității politice. Problemele lumii moderne nu mai sunt locale, ci globale, nu mai privesc doar certurile mărunte cu vecinii și prejudiciile aduse lor, ci privesc forțe care, în imensa lor rază de acțiune, afectează milioane de oameni din întreaga lume”.*

Liberalii puneau deci deasupra interesului statelor-națiune un interes superior și anume acela al omenirii în ansamblul ei. Progresul înregistrat la nivel mondial, perceput ca atare, trebuia să fie cu necesitate și unul de natură morală. Gilbert Murray (**Liberality and Civilization**, George Allen and Unwin, London, 1938, p.60) formula astfel ideea progresului moral înregistrat de umanitate: *“Cred că trebuie să recunoaștem influența progreselor morale realizate de omul civilizat în secolul al XIX-lea, trezirea conștiinței sale sociale, întinderea tot mai mare a simpatiei sale generoase, așa cum o dovedesc marile eforturi umanitare de a ușura suferințele”.*

Judecățile astfel formulate de o parte a elitei în perioada interbelică păreau să-și găsească justificarea în realitatea construită de practicarea a ceea ce s-a numit “Diplomația deschisă” și de interesul crescând al opiniei publice vis a vis de relațiile și realitățile internaționale. Publicarea documentelor marilor cancelarii ale principalelor state implicate în conflict (Rusia, Germania, Franța etc.) în perioada imediat următoare încheierii primului război mondial părea, odată mai mult, să justifice optimismul de care dădeau dovadă liberalii (internaționaliștii). Ținta lor a devenit deci și opinia publică, văzută ca un instrument capabil să exercite presiuni constante asupra celor care articulau politica externă a statelor. *“Bărbați și femei de oriunde – scria Nicholas Murray Butler (**The Family of Nations**, Charles Scribner’s Sons, New York, 1938, p.151) – din America, din Europa, din Africa, din Asia sau din Australia se află acum într-o poziție de autoritate cu privire la formarea și dirijarea*

opinieii publice și, prin aceasta, la controlul guvernării și al politicilor de guvernare”. Pentru a îndeplini însă un asemenea rol opinia publică trebuia educată în acest sens și pregătită să nu mai susțină în nici o circumstanță propagatorii și avocații soluțiilor violente, a războiului deci.

Internaționaliștii liberali acordau un rol deopotrivă important Societății Națiunilor ca organism internațional, a cărui eventuală sancțiune morală ar opri potențialii agresori. Prestanța morală a unei națiuni era astfel introdusă în jocul internațional ca un factor determinant. Evident, alături de moralitatea statului-națiune, trebuia invocată moralitatea liderilor acestuia. Exemplul lor cel mai elocvent în acest sens, îl constituia figura președintelui american Woodrow Wilson, lider care întruchipa în imaginea internaționaliștilor epocii principiile morale cu care trebuiau să fie înzestrați toți cei chemați să conducă destinele națiunilor.

Arena internațională era privită de internaționaliștii liberali ca ceva flexibil, care poate fi modelat, chiar dacă nu în totalitate, prin intermediul principiilor etice și morale. Prima conflagrație mondială, democratizarea care i-a urmat, credința că natura umană este mai degrabă înclinată spre o raționalitate a comuniunii și nu spre instincte violente, iată elemente care au stat la baza paradigmei liberal internaționaliste.

Vom rezuma, în cele ce urmează, în scurte propoziții ceea ce caracterizează această viziune asupra relațiilor internaționale:

1. Natura umană este esențialmente bună și altruistă. Oamenii sunt capabili (înclinați, în același timp), spre ajutor reciproc și colaborare;
2. Preocuparea fundamentală a omului pentru binele semenilor săi face posibil progresul. De exemplu, credința iluminiștilor de a ameliora civilizația prin difuziunea cât mai largă a cunoașterii de tip rațional;
3. Comportamentul uman reprobabil (rău) nu se datorează naturii intime a oamenilor, ci instituțiilor și structurilor corupte care îndeamnă la egoism și dominație, inclusiv la război;
4. Războiul nu este un lucru inevitabil și el poate fi exclus ca mijloc de reglementare a diferendelor prin eliminarea factorilor anarhici care îl provoacă;
5. Războiul și injustiția sunt chestiuni generale, probleme internaționale, care solicită eforturi organizate din partea comunității statelor națiune mai curând decât eforturi limitate la statul-națiune;

6. Societatea internațională trebuie să se reorganizeze și restructureze ea însăși pentru ca anarhia să fie eliminată ca și cauzele de potențial conflict;
7. O astfel de transformare este realistă, deoarece istoria sugerează că schimbarea globală și cooperarea internațională pot fi obținute. Mai mult, există confirmări empirice în această direcție (Societatea Națiunilor este un astfel de exemplu).

Paradigma liberală (internaționalistă) a revenit în forță după o lungă perioadă în care a fost pusă între paranteze (1939-1989), în era post război rece, după colapsul comunist. Figura lui Woodrow Wilson a fost redescoperită, ca și ideile sale. Tema cooperării internaționale, integrarea și globalizarea etc. au ocupat din nou o poziție importantă în arealul preocupărilor internaționale. Ca și în cazul realismului, care a fost reformulat în noi variante (neorealismul fiind doar una dintre ele), liberalismul internaționalist a suferit același proces (neoliberalismul internaționalist este unul din exemple) reeditându-se în fapt, la o nouă scară, vechea și perpetua dispută care a marcat teoria despre relațiile internaționale.

Teorii și paradigme dezvoltate din realismul clasic

Există o legătură directă între perioadele în care arena internațională a cunoscut transformări și mutații importante și, respectiv, disputele între susținătorii diverselor teorii din domeniul relațiilor internaționale. În secolul XX, cele două războaie mondiale și mai apoi colapsul comunismului și sfârșitul Războiului rece au fost asemenea momente. După cea de-a doua conflagrație mondială, extinderea lagărului socialist și mișcarea de decolonizare – rezultatul acesteia fiind apariția a sute de noi state independente -, au condus la o nouă perspectivă asupra afacerilor internaționale. Astăzi, sfârșitul Războiului rece - precedat de prăbușirea comunismului - procesele integrării sau dezintegrării în unele cazuri, marile mutații economice, toate acestea, au repus pe tapet discuțiile dintre principalii reprezentanți ai școlilor teoretice dominante în studiul relațiilor internaționale. Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de moștenirea “realismului clasic”. Perspectiva din care vom întreprinde o asemenea prezentare – analiză - va fi cea legată de procesul și de maniera de luare a deciziilor (*decision-making*).

Paradigma realismului constituie, așa cum am văzut, un model persistent și venerabil în analiza relațiilor internaționale. Dintre marile personalități care au “văzut” lumea în acest mod și au contribuit la dezvoltarea teoretică a viziunii realismului amintim aici pe: Alexander Hamilton (unul dintre părinții fondatori ai SUA), E.H. Carr (istoric), Nicholas Spykman (geograf), Hans J. Morgenthau (politolog), John Herz, Raymond Aron, Hedley Bull, Martin Wight, Arnold Wolfers, Norman Graebner, George F. Kenan (diplomat), Walter Lippman (jurnalist), Reinhold Niebhur (teolog) etc. În ciuda faptului că “școala” realismului nu este omogenă, am văzut că ea susține și se întemeiază pe câteva premise împărtășite în comun. Am amintit și câteva dintre cele mai importante critici aduse acestei paradigme. În continuare vom urmări care au fost răspunsurile la aceste critici și cum a evoluat paradigma realismului.

Realismul clasic s-a fundamentat pe viziunea pesimistă asupra naturii umane, fie din perspectivă ecleziastică (Sf. Augustin, Reinhold Niebhur), fie din cea laică (Machiavelli, Hobbes, Morgenthau). Un *Homo politicus* egoist, centrat în exclusivitate asupra propriului interes, reprezintă fundamentul ultim al teoriei realismului. Dacă natura umană însăși stă la baza conflictului, a războiului, ce stă la baza păcii și cooperării? Pentru a evita răspunsul dificil la o asemenea întrebare, adepții realismului din perioada modernă și-au întors privirea de la natura umană la structura sistemului internațional, care – în opinia lor - ar explica comportamentul statelor. Mai mult, criticii paradigmei realismului au atacat lipsa de precizie a unor termeni precum, **putere, interes național, echilibru de putere**, ca și contradicțiile iscate dintre prescrierea unor comportamente ale liderilor, care trebuie să fie bazate pe interesul național dar, în același timp, trebuie temperate de grija pentru interesele naționale ale altora pentru a se evita consecințe devastatoare. Puterea joacă deci un rol central în paradigma realismului. Corelarea însă dintre echilibrul de putere și rezultatul concret obținut în practica politică este adesea extrem de dificilă și introduce o mulțime de variabile. Distanța de la capacitățile oferite de putere la opțiunile practice de folosire a ei sunt extrem de delicate în lumea nuclearizată în care trăim. În timp ce adepții realismului clasici au căutat argumente factice pentru teoria lor în istorie, filosofie sau științele politice, cei moderni au căutat aceleași argumente cu predilecție în economie. Din acest câmp al cunoașterii, neorealiștii au împrumutat concepte precum: alegere rațională (*rational choice*), utilitate previzibilă (*expected utility*), teorii despre firme și piețe, teoria negocierii, teoria jocurilor etc. Contrar unor opinii formulate de unii critici (Richard Ashley, *The Poverty of Neo-Realism*, in **International Organization**, Nr. 38, 1984, pp. 225-286) neorealiștii mai degrabă

împărtășesc decât resping valorile puse în centrul paradigmei lor de adepții realismului clasic.

Nevoia de o mai mare precizie a determinat apariția mai multor modele în teoriile neorealiste. Astfel, Morton Kaplan (**System and Process in International Politics**, Wiley, New York, 1957) a descris mai multe tipuri de sisteme internaționale bazându-se pe teoria jocurilor: echilibrul de putere, bipolar lax, bipolar tensionat, universal, ierarhic, sistemul cu veto- aprobarea și acțiunea prin consens. În opinia lui regulile echilibrului de putere sunt:

- a. creșterea propriilor capacități, dar negociere mai degrabă decât confruntare;
- b. mai bine confruntare decât lipsa de creștere a capacităților;
- c. oprește confruntarea înainte de a elimina total un actor important al sistemului;
- d. opunerea în fața oricărui stat sau coaliții care ar încerca obținerea unei poziții predominante în sistem;
- e. constrângerea statelor care susțin principiile organizațiilor supranaționale la care ele sunt membre; f. actorii esențiali, chiar învinși sau constrânși la o anumită acțiune, trebuie reprimiți în sistem.

Mulți alți neorealiști precum Richard Rosecrance (**The Rise of the Trading State**, Basic Books, New York, 1986), David Singer, Karl Deutsch, Bruce Russett, dar, mai ales, Kenneth Waltz (**Theory of International Politics**, Addison Wesley, Reading, Mass. 1979), au dezvoltat modele de analiză la nivel sistemic a relațiilor internaționale.

Figura cea mai importantă a gânditorilor neorealiști, Kenneth Waltz a propus un model al “realismului modern” sau “structural” extrem de influent astăzi. În 1959 a publicat o carte de importanță fundamentală intitulată **Man, The State, and War** (Columbia University Press, New York, 1959) în care a dezvoltat teoria lui Rousseau despre sistem, adăugând o teorie despre război, realitate pe care sistemul nu putea să o evite. Teoria despre război completa teoriile cu privire la atributele individului și ale statului, oferind o a treia imagine într-un sistem mai complex. Multe din sugestiile analizei provin din analogiile făcute cu economia, mai precis microeconomia. Politica internațională - în general - și cea externă a statelor este descrisă după sugestiile oferite de piață și acțiunile firmelor în cadrul acesteia. Teoria oligopolului este folosită pentru a ilustra dinamica legăturilor interdependente într-un sistem anarhic. Kenneth Waltz se limitează la o teorie structurală a sistemului internațional și nu o conectează cu o teorie despre politica externă a statelor. Mai mult, el îi critică pe Morton Kaplan, Stanley Hoffmann, Richard Rosecrance, Karl Deutsch și alții, acuzându-i de

reducționism (în sensul că definesc sistemul în termenii interacțiunii dintre componentele sale).

Pentru a câștiga rigoare, Kenneth Waltz își construiește teoria pe trei fundamente care stau la baza sistemului internațional. Primul vizează principiile care stau la baza sistemului: sistemul contemporan este anarhic și descentralizat mai degrabă decât ierarhic, formal statele (unitățile sistemului) sunt egale între ele. Al doilea vizează caracterul unităților (statelor): un sistem anarhic este constituit din unități similare suverane și de aceea funcțiile pe care acestea trebuie să le îndeplinească sunt similare și nu diferite (toate trebuie să-și asigure securitatea). Prin contrast un sistem ierarhic s-ar caracteriza printr-o diviziune – cum e aceea a muncii, de exemplu. Al treilea fundament vizează distribuția capacităților între unitățile sistemului; deși capacitățile sunt atribuibile unei unități, distribuția lor este o chestiune legată de sistem (armele nucleare, de exemplu). O schimbare la nivelul acestor trei fundamente aduce cu sine o schimbare la nivel de structură. Primul fundament este văzut de Waltz ca o quasi-constantă, al doilea iese din calcul câtă vreme funcțiunile unităților sunt aceleași într-un sistem anarhic, al treilea fundament – distribuția capacităților - rămâne cu locul central în analiza teoreticianului.

Kenneth Waltz și-a folosit modelul teoretic pentru a deduce caracteristicile centrale ale relațiilor internaționale. În ceea ce privește stabilitatea sistemului (considerat anarhic indiferent de numărul actorilor importanți) el concluziona:

- a. din cauză că sistemul bipolar reduce incertitudinile el este mai stabil;
- b. interdependențele s-au redus în acest secol, mai degrabă decât să se accentueze, tendință care a contribuit la stabilitate;
- c. proliferarea armelor nucleare conduce mai degrabă la stabilitatea sistemului decât la erodarea lui.

Evident, modelul propus de Kenneth Waltz a stârnit numeroase critici și interpretări. Dintre criticile cele mai frecvente aduse modelului său amintim aici: generalitatea prea mare a celor trei fundamente, ignorarea elementelor ideologice specifice unităților, lipsa de dinamism a modelului, definirea restrictivă a proprietăților sistemului, aprecierea asupra armelor nucleare și a interdependenței etc.

Alături de Kenneth Waltz, un alt mare reprezentant al curentului neorealist este Robert Gilpin (**War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981). Deși împărtășește multe dintre ideile lui Waltz, Gilpin pune un accent deosebit pe dinamica schimbării sistemului.

Bizuindu-se pe modelul economic dar și sociologic, Robert Gilpin pune la baza teoriei sale cinci fundamente:

- a. sistemul internațional este stabil atâta vreme cât un stat consideră că nu este în beneficiul lui să-l schimbe;
- b. un stat va vrea schimbarea *status-quo*-ului dacă beneficiile obținute vor fi mai mari decât costurile;
- c. statul va căuta schimbarea sistemului dacă costurile marginale vor fi inferioare beneficiilor marginale obținute;
- d. când echilibrul dintre costuri și beneficii este atins, costurile menținerii *status-quo*-ului sunt mai mari decât resursele ce pot fi atrase. Echilibrul se obține când nici o mare putere crede că mai poate obține un beneficiu marginal adițional;
- e. dacă dezechilibrul din cadrul sistemului și redistribuția puterii nu este rezolvată sistemul se va schimba și un nou echilibru va reflecta modul în care capacitățile sunt distribuite.

Spre deosebire de Kenneth Waltz, Robert Gilpin include procesele care se desfășoară la nivelul statelor pentru a explica schimbarea. Diferențele de creștere economică ale statelor joacă un rol important în această direcție.

Teorii și paradigme dezvoltate din liberalismul internaționalist

Evoluția teoriilor în domeniul relațiilor internaționale care au avut drept fundament viziunea liberală (internaționalistă) a fost extrem de fertilă, ca de altfel și realitatea teoretică generată de realismul clasic. Pentru a înțelege mai exact contribuția noilor teorii la explicarea relațiilor internaționale contemporane să rezumăm pe scurt principalele fundamente ale teoriei liberale:

1. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, liberalii au crezut într-o evoluție a relațiilor internaționale (graduală și neregulată) pe firul ideatic al promovării creșterii continue a libertății individuale a oamenilor concretizată în realitatea creșterii securității fizice, a bunăstării materiale, a oportunităților afirmării generale a ceea ce noi numim drepturile omului astăzi (libertatea conștiinței, cuvântului, asocierii etc.). Robert Keohane (*International Liberalism Reconsidered*, în John Dunn (ed.) **The Economic Limits of Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, p.174) scria că “liberalismul crede cel puțin în posibilitatea acumulării progresului în timp ce realismul pornește de la premisa că nu există progres în istorie”.

2. Liberalii internaționaliști cred că pacea, bunăstarea și justiția sunt dobândite cel puțin în parte prin cooperarea internațională. Această cooperare include și acceptarea unor norme morale, respectarea legilor internaționale și colaborarea prin intermediul organizațiilor și organismelor internaționale. Immanuel Kant a fost unul din cei care au ilustrat în mod strălucit această poziție, reluată cu multă vigoare după primul război mondial așa cum am văzut când am discutat despre paradigma liberal internaționalistă.
3. Paceă, bunăstarea, justiția, cooperarea sunt rezultatul unei combinații de factori care reprezintă, în fapt, procesul modernizării. Liberalii sunt de acord cu Karl Deutsch (**Nationalism and Its Alternatives**, Knopf, New York, 1969, p. 190) care afirma: “Întregul impuls al dezvoltării tehnologice a timpurilor noastre ne împinge dincolo de război și de frontierele economice (toată gama măsurilor protecționiste – n-ns.) ale statelor națiune”. Componentele cheie ale acestui proces sunt democrația liberală, interdependențele tot mai accentuate, progresul cognitiv, integrarea internațională (ca proces sociologic, mai cu seamă) și prezența tot mai accentuată a instituțiilor internaționale.

Evident, gânditorii liberali timpurii – ne referim aici la cei de până la primul război mondial, cu precădere – nu au dezvoltat modelele lor teoretice pe aceste direcții, devenite tot mai evidente astăzi. Trebuie să desprindem de aici câteva constatări generale pe care literatura de specialitate ne lasă să le întrevădem:

- a. Modul în care este conceptualizat progresul de adepții acestei teorii ne duce la concluzia că liberalii internaționaliști contemporani văd în calitate de actori fundamentali ai scenei internaționale pe indivizi în detrimentul statelor. Statele sunt deci actori colectivi plurali, ale căror interese și politici sunt determinate de negocieri ingrupale și de procesele electorale. Robert Keohane (*op. cit.*, p. 172), citat mai sus, preciza: “liberalismul este o modalitate de analiză a realității sociale care începe cu indivizii concepuți ca actori relevanței și care caută să înțeleagă – și să explice, am adăuga noi – cum organizațiile compuse din indivizi interacționează”.
- b. Liberalii văd interesele statelor ca fiind schimbătoare și multiple în același timp, orientate spre satisfacerea propriilor nevoi dar și spre satisfacerea unor alte interese ale celorlalți actori. Această perspectivă larg împărtășită are la origine ideea de progres în sens

social și istoric admitând totodată că interesele egoiste nu vor dispărea niciodată.

- c. Aceiași gânditori consideră că interesele individului și ale statului sunt mereu determinate de o multitudine de factori interni dar și ai mediului internațional. Sistemul mondial, tinde în opinia lor, de la o realitate anarhică la una din ce în ce mai mult marcată de ordine (prin instituțiile internaționale în primul rând).
- d. Relativa influență a intereselor și a coerciției la nivel internațional – cred gânditorii liberali - evoluează în timp odată cu impactul pe care aceste interese crescânde îl provoacă. Dacă în primele etape ale procesului de modernizare coerciția bazată pe putere a jucat un rol important, acest rol a diminuat treptat lăsând locul armonizării intereselor pe baza cooperării. În vederea cooperării, liberalii nu cred că este necesar un factor (actor) hegemonic ci, mai curând, o armonizare a unor interese care pot deveni mutuale. Cu toate acestea, liberalii nu sunt niște naivi care își imaginează că acțiunea coercitivă poate dispărea. Același Robert Keohane spunea: “Nici un liberal nu uită vreodată că toate guvernele sunt coercitive”. Totuși aici este punctul slab al acestei abordări acuzată de adepții realismului ca fiind un simplu idealism.

Pornind de la realitatea că evoluțiile relațiilor internaționale din perioada postbelică și până la colapsul comunismului au părut în fapt să infirme idealismul adepților teoriei liberal internaționaliste, aceștia au fost mult mai precauți decât antecesorii lor din perioada interbelică temperându-și entuziasmul abordărilor globale și atacând, mai cu seamă, analizele sectoriale. Spus altfel, optimismul generos și generalizat a fost temperat de un optimism mult mai precaut și exploatat doar în anumite secvențe și direcții. Stanley Hoffmann (**Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics**, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1981, p. 8) scria în acest sens: “A fi liberal nu înseamnă să crezi neapărat în progres, înseamnă doar să crezi în limitata și reversibila perfectibilitate a omului și societății și, în mod special, în stabilirea unor instituții bazate pe consens, care vor face societatea mai umană și mai justă iar pe cetățeni să se simtă mult mai bine”. Iată deci cum în perioada contemporană nouă, adepții teoriei liberal internaționaliste au încercat să răspundă criticilor formulate de promotorii realismului, de multe ori întemeiate, prin abordări secvențiale, mai degrabă decât globale. Acest lucru a determinat

aparitia mai multor directii, curente ("straturi") de analiza in campul generos al liberalismului internationalist contemporan. Acestea ar fi:

1. Liberalismul republican
2. Liberalismul interdependențelor
 - a. Liberalismul comercial
 - b. Liberalismul militar
3. Liberalismul cognitiv
4. Liberalismul sociologic
5. Liberalismul instituțional
6. Liberalismul ecologic

Înainte de a le discuta pe rând, în manieră evident sumară, se cuvin făcute câteva precizări preliminare. Curente paradigmei liberal internaționaliste nu se află în competiție în calitate de concurenți. Toate nu sunt de fapt decât fațete ale schimbării dinamice a relațiilor internaționale, adeseori strâns interrelaționate. Toți cei care se revendică de la acest filon de gândire sunt adepți ai teoriei modernizării și a influenței acesteia în arena internațională. Chiar dacă nu toți acești teoreticieni și analiști își recunosc explicit apartenența la paradigma liberal internaționalistă ei sunt, fără îndoială, aderenți la filonul ideologic al acesteia.

1. Liberalismul republican

Deși în perioada postbelică politicienii occidentali au afirmat mereu că democrațiile pe care le reprezentau erau promotorii păcii și cooperării internaționale, puțin teoreticieni ai domeniului relațiilor internaționale au manifestat interes pentru asemenea aserțiuni. În anii '80 două articole semnate de Michael Doyle (*Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs* în **Philosophy and Public Affairs**, Nr.12,1983,pp.205-235;323-353 și *Liberalism and World Politics* în **American Political Science Review** Nr. 80, 1986, pp.1151-1169), au schimbat situația. Pe scurt, Doyle susținut de date istorico-statistice a încercat să demonstreze că statele care au avut un regim democratic liberal au fost mai rar inițiatoarele unor conflicte internaționale și că războaiele dintre ele au fost mai puțin numeroase. Alți cercetători din domeniu i-au susținut aprecierile afirmând că există o comunitate morală internațională în care guvernele își acordă respect mutual și caută să soluționeze pașnic orice diferend în acord cu ordinea lor internă care marchează și evoluția lor pe arena internațională. Zeev Maoz și Bruce Russett (**Normative and Structural**

Causes of Democratic Peace, 1946-1986 Apud, Charles W. Kegley Jr. **Controversies in International Relations Theory**, St. Martin's Press, New York, 1995, p.122): “*Normele unei competiții politice stabil regulate, soluțiile de compromis găsite conflictelor politice, transferul pașnic de putere sunt externalizate de democrații în interacțiunea acestora cu alți actori, state-naționale, de pe arena internațională*”. Alături de aceste considerente de ordin etic, alți autori au identificat și alți factori care determină un asemenea comportament internațional al democrațiilor:

1. Majoritatea populației plătitoare de taxe și impozite pe umerii căreia s-ar răsfrânge și cheltuielile ocazionate de un eventual război nu este în general dispusă să sprijine partidele politice sau liderii care sunt promotorii unor soluții internaționale violente;

2. Transparența și deschiderea statelor democratice reduce posibilitatea ca acțiunile acestora să fie greșit interpretate de eventualii preopinenți din arena internațională;

3. Statele democratice au o posibilitate mai redusă decât cele autoritare sau totalitare de a impune o fiscalitate excesivă sau de a controla veniturile cetățenilor spre propriul folos. De aceea ele vor fi înclinate mai degrabă spre un comerț decât spre război ca mijloc de a spori propria bogăție.

4. Statele democratice sunt înclinate mai degrabă spre bunăstare economică și comerț internațional decât spre glorie și prestigiu militar. Maximizarea succesului economic și implicit a bogăției lor este direcția principală de legitimizare a guvernelor care conduc astfel de state. Această stare de lucruri conduce implicit la promovarea unei politici externe înclinată spre securitate colectivă și comerț mutual avantajos.

5. Democrațiile liberale nu formează doar o “zonă a păcii” ci, în același timp, o “zonă a supremației legii”.

În general, teoria liberalismului republican se bizuie mai mult pe cercetări empirice și de aceea ar fi interesant de văzut în perspectivă dacă capacitatea de predicție a unei astfel de paradigme se va verifica și în democrațiile născute recent în afara sferei occidentale.

2.a. Liberalismul comercial

Potențate de revoluția tehnico-științifică, schimburile comerciale au fost văzute de liberali ca un mijloc de a stimula cooperarea internațională din care să rezulte o armonie de interese ale statelor națiuni. Această viziune este esențialmente diferită de cea articulată de

realiști. Liberalii au văzut în promovarea capacității de interacțiune dintre state, prin intermediul globalizării modernizării (a industrializării, în primul rând) și implicit a comerțului, o cale eficientă de a evita conflictele dintre națiuni. Rezumând axiomele cauzale ale raționamentului acestor gânditori putem spune: progresul tehnologic și științific încurajează schimburile și comerțul datorită dorinței tuturor de a accede la bunăstare economică. Intensificarea schimburilor conduce evident la creșterea interdependenței iar aceasta, la rândul ei, obligă statele la o mai largă cooperare internațională care să maximizeze câștigurile și să limiteze pierderile. Chiar dacă o asemenea percepție asupra evoluțiilor din domeniul relațiilor internaționale a părut irelevantă în perioada Războiului rece, astăzi, după colapsul comunismului, modelul și impactul Uniunii Europene pare să justifice, cel puțin parțial, o asemenea abordare. Un argument important în favoarea adepților unei asemenea teorii este faptul că statele încep să piardă o bună parte a controlului lor asupra economiilor proprii din cauza interdependențelor tot mai accentuate, a reglementărilor internaționale și a activității multinaționalelor. Asupra abilității statelor industrializate moderne de a dezvolta politici economice eliberate de constrângerile internaționale Edward Morse (**Modernization and the Transformation of International Relations**, Basic Books, New York, 1976, p.97) scria: “Nici o cantitate de voință politică nu poate recrea o lume în care independența și autonomia poate fi obținută, cu excepția poate, a asumării unor costuri pe care nici un guvern nu le poate accepta datorită pierderilor economice uriașe și implicit a lipirii acestuia de legitimitate în fața propriilor cetățeni”. Variante ale acestei paradigme includ pe “funcționaliști” și pe cei care văd în eșecurile pieței (informarea deficitară, barierele economice de tot felul, monopourile naturale, bunurile publice etc.) zona perfectă de intervenție între politică și economie.

Peter Gourevitch (*The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics*, în **International Organizations** Nr. 32, 1978, pp.881-912) sublinia: “Interdependența este o veche realitate, la fel ca și anarhia. Discuțiile trebuie să fie despre cum situațiile interdependent anarhice diferă, nu dacă acestea sunt noi sau nu”. Liberalii nu au cum să nu fie de acord cu o asemenea aserțiune dar, în același timp, ei susțin că trendul istoric este clar în direcția unei mai strânse interdependențe și a apariției unor regimuri capabile să-i facă față spre beneficiul propriei populații.

2.b. Liberalismul militar

În ultimul deceniu, cu precădere, în câmpul teoriilor liberale a apărut și liberalismul militar ca un curent destul de important. Principiile de bază ale acestui curent de gândire se întemeiază pe două aserțiuni: a. tehnologia militară și interdependența creează un interes mutual mai mare pentru păstrarea păcii și dezvoltarea colaborării; și, b. diminuarea amenințării cu folosirea puterii militare facilitează cooperarea economică internațională.

Costurile și distrugerile provocate de război au fost întotdeauna greu suportate de indivizi și state. Acest lucru a devenit cu atât mai evident în lumea modernă și contemporană. Existența arsenalelor nucleare capabile să distrugă de câteva zeci de ori întreaga umanitate a fost văzută de unii ca un mijloc eficient de a preveni un război. Posibilitatea distrugerii mutuale asigurate a generat perfecționarea armelor convenționale, arme cu care s-au desfășurat războaiele post 1945. Declanșarea războaielor de tot felul este văzută ca fiind posibilă din ce în ce mai mult în lumea statelor sărace, slabe și subdezvoltate.

Afirmația potrivit căreia dezvoltarea militară afectează cooperarea economică internațională este deja familiară multor cercetători ai domeniului. O idee fundamentală a teoriei stabilității hegemonice este aceea că un hegemon militar promovează cooperarea economică folosind politica “bățului și morcovului” (Gilpin, *op. cit.*, Keohane, *op. cit.* etc.). Desigur, azi, în ciuda evoluțiilor din trecut, pare mai probabil că realizarea unei mai strânse interdependențe militare ar putea conduce la o mai bună securitate și cooperare economică.

3. Liberalismul cognitiv

Încă din antichitate (vezi **Războiul Peloponesiac**, Tucidide) a existat preocuparea ca indivizii și statele să “învețe” ceva din desfășurarea conflictelor militare în sensul prevenirii acestora. Preocupări similare întâlnim în Renaștere ca și în epoca Luminilor. Factorii cognitivi au fost văzuți ca având un efect decisiv asupra relațiilor internaționale. Ideea formării unor cetățeni virtuoși care, în cele din urmă, să influențeze relațiile internaționale a avut și în secolul trecut ca și în cel actual numeroși adepți. Gânditorii mai apropiați de noi au relaționat democrația și educația, deși aparent ele au puține în comun, mai ales cu modul în care este condusă politica externă a statelor. În această direcție de gândire s-a căutat să se afle și modul în care statele “învață”. Abordările funcționaliste și

neofuncționaliste au căutat să ofere răspunsuri acestei întrebări. Ernst Haas (**When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations**, University of California Press, Berkeley, 1990) concluziona că în ultimele patru secole cunoașterea și metodele științifice au condus la o mai bună înțelegere a complexității naturii interdependente a condiției umane care este reflectată în politicile organizațiilor internaționale. Cu toate acestea, el nu este adeptul ideii liberale potrivit căreia progresul moral prin cunoaștere este posibil.

Concluzionând asupra acestui curent, putem afirma că în ciuda faptului că el este valid din punct de vedere intuitiv, suferă pe de altă parte de un suport empiric nesubstanțial și fragil. El rămâne totuși important mai ales datorită dezvoltării explozive a comunicațiilor (*Internetul* este un bun exemplu în acest sens) și a transferului de tehnologie și cunoaștere în general, putându-se dovedi în viitor o modalitate interesantă de analiză a relațiilor internaționale.

4. Liberalismul sociologic

Acest curent a fost numit așa de Joseph Nye (**Neorealism and Neoliberalism in World Politics**, Nr. 40, 1988, pp.235-251) cu referință la acei gânditori care au reflectat asupra impactului pe care aspectele neguvernamentale – comunicarea, omogenizarea culturală, legăturile interorganizaționale ale O.N.G.-urilor și nu numai – le au asupra politicii externe și a mediului relațiilor internaționale. Acești factori sociologici interesează îndeaproape pe cei preocupați de relațiile transnaționale și de aspectele integrării politice. Karl Deutsch (**Nationalism and Social Communication**, MIT Press, Cambridge, 1953, **Nerves of Government**, Free Press, New York, 1966, **Nationalism and Its Alternatives**, Knopf, New York, 1969) este unul din cei care ilustrează poate cel mai elocvent acest curent din perspectiva funcționalistă. Neofuncționaliștii au insistat mai mult asupra integrării regionale și a transnaționalismului cu precădere. Una din axiomele acestui curent este aceea potrivit căreia în relațiile internaționale actorii state pierd tot mai mult teren în fața actorilor non-state. Evident și acest curent de gândire va rămâne o bună alternativă de analiză în viitor cu atât mai mult cu cât schimbările în arena internațională sunt marcate de o puternică forță inertială.

5.Liberalismul instituțional

Maniera în care instituțiile internaționale promovează valorile liberalismului democratic constituie un aspect deosebit de important pentru unii analiști ai relațiilor internaționale, care văd în aceste valori posibilitatea dezvoltării cooperării. Astfel de instituții acoperă o gamă largă de la organismele internaționale la cele transnaționale. Așa numita “școală engleză” pornește de la premisa că există o societate internațională a statelor care împărtășește un set minimal de reguli și instituții formale bazate pe interese și valori comune. În cadrul acestei școli se manifestă un curent numit “pluralist”, potrivit căruia statele acceptă anumite norme și reguli în vederea protejării comune a suveranității și a facilităților comerciale, alături de un curent “solidarist” conform căruia aceleași norme și reguli sunt respectate din motive ale împărtășirii unor valori care merg dincolo de autoconservare și suveranitate (interzicerea sclaviei, a pirateriei, a traficului de droguri, a vânării unor specii de animale etc.). Un alt curent important în cadrul liberalismului instituțional este cel numit în general “reflectivism” sau “constructivism”. El pornește de la premisa că există o relație mutuală cauzală între valorile generale sau regimuri, pe de o parte și natura actorilor internaționali și a intereselor lor, pe de altă parte. În general, toate curentele cuprinse în liberalismul instituțional acordă o mare importanță organizațiilor internaționale și rolului acestora în a crea noi loialități și noi realități pe scena internațională în același timp.

6.Liberalismul ecologic

Așa cum este ușor de bănuțit, acest curent vizează preocuparea internațională crescândă pentru efectele activității umane asupra naturii și mediului în general. Efectul de seră, problema stratului de ozon, poluarea globală, statutul unor teritorii cu rol esențial în mecanismele reglării climaterice etc. toate acestea constituie subiectul abordărilor exponențiale acestui curent. Evident, rolul unor asemenea abordări va crește constant, ca de altfel și preocuparea internațională pentru asemenea subiecte. Conferința de la Rio de Janeiro și Protocolul de la Kyoto sunt exemple elocvente ale acestui tip de abordări. Actualele crize în relațiile internaționale transformate în puncte fierbinți pe harta politică a lumii, precum conflictul din Irak, generează tot mai multe preocupări legate de posibilele schimbări climaterice provocate de conflictele militare.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ:

Notă: Multitudinea lucrărilor publicate în acest domeniu face orice selecție părtinitoare. Ne-am oprit cu indicațiile bibliografice la lucrările reprezentative pentru conținutul cursului, omițând intenționat lucrări precum cele ale lui P. Renouvain sau J.B. Duroselle, larg cunoscute la noi.

1. Thomas Risse-Kappen (ed.), **Bringing Transnational Relations Back In**, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, 1995
2. James Rosenau, Mary Durfee, **Thinking Theory Thoroughly**, Westview Press, Boulder San Francisco, Oxford, 1995
3. Andrew C. Janos, **Politics and Paradigms**, Stanford University Press, Stanford, 1995
4. Robert W. Mc Elroy, **Moralitatea în politica externă americană**, Paidea, Buc., f.a.
5. Michel Senellart, **Artele guvernării**, Edit. Meridiane, București, 1998
6. Henry Kissinger, **Diplomația**, Edit. All, București, 1998
7. Mircea Malița, **Diplomația. Scoli și instituții**, București, 1970
8. Mircea Malița, **Teoria și practica negocierilor**, București, 1972
9. Mircea Malița, **Zece mii de culturi o singură civilizație**, București, 1998
10. Hans Morgenthau, **Power among Nations**, Knopf, New York, 3-rd ed., 1964
11. Hans Morgenthau, **In Defense of the National Interest**, UPA, Washington, 1982
12. Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison Wesley, Reading Mass., 1979
13. Kenneth N. Waltz, **Omul, statul și războiul**, Edit. Institutul European, Iași, 2001
14. Paul Kennedy, **The Rise and Fall of the Great Powers**, Random House, New York, 1987
15. Gerhard von Glahan, **Law among Nations**, MacMillan, New York, 5-th ed. 1986
16. Charles Beitz, **Political Theory and International Relations**, Princeton Univ. Press, Princeton, 1979
17. Reinhold Niebhur, **Moral Man and Immoral Society**, Charles Scribner's Sons, New York, 1960
18. Stefano Guzzini, **Realism și relații internaționale**, Edit. Instit. European, Iași, 2000
19. Robert Gilpin, **Război și schimbare în politica mondială**, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 2000
20. Peter Calvocoressi, **Politica mondială după 1945**, Editura Allfa, București 2000
21. Stanley Hoffmann, **Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale**, Edit. Știința, Chișinău, 1999
22. Martin Wight, **Politica de putere**, Edit. Arc, Chișinău, 1998
23. Hedley Bull, **Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială**, Edit. Știința, Chișinău, 1998
24. F.H. Hinsley, **Suveranitate**, Edit. Știința, Chișinău, 1998
25. Martin Griffiths, **Relații internaționale. Școli, curente, gânditori**, Edit. Ziua, București, 2003
26. Cătălin Turliuc, **Istoria și teoria relațiilor internaționale. Studii**, Edit. Cantes, Iași, 2000
27. Cătălin Turliuc, Fl. Solomon, **Punți în istorie. Studii româno-germane**, Edit. Cantes, Iași, 2001
28. Cătălin Turliuc, Al. Zub, **Populism, demagogie, realism politic**, Fundația Academică "A.D. Xenopol", Fundația Konrad Adenauer, Iași, 2001

